

CAPVT QVADRAGESIMVMSECVDVM.

1 Non duplices sermonem auditus, de reuelatione sermonis absconditi.

Ræca seruata superiori forma habent; καὶ ἀπὸ διευτερώσεως, καὶ λόγων ἀκοῆς, & ab iteratione & sermonibus auditus; ita vt repetendum sit verbum, Erubescite, sicut & in eo quod sequitur; de reuelatione sermonis absconditi; quod ad declarationē præcedentis additum est. Per iterationem autem sermonum, significat Sapiens eorum quæ audita sunt

semel commemorationem apud alios factam: quod inhonestè sit, cum reuelantur secreta concredita. Vnde & suprâ dixit: Non iteres verbum nequam, &c. Vbi pro, iteres, est verbum, διευτερώσεως. vnde hic est nomen διευτερώσεως. Sensus ergo nostræ lectionis est: Non duplices, hoc est, non iteres sermonem à te auditum, qui scilicet tibi sic dictus erat vt semel tantum dictus esse deberet: nec iterandus & repetendus esset apud alios, hoc est, erubescite de reuelatione sermonis absconditi. Ex superiori enim capite, vt iam dictum est, repetendum est verbum, erubescite. Iam rectè sequitur, quod pro conclusione huius argumenti subiicitur:

2 Et eris verè sine confusione, & inuenies gratiam in conspectu omnium hominum.

PRO, sine confusione, Græcis est, ἀιχύντηρος, hoc est, verecundus, & est sensus: Si hæc quæ dixi præstiteris, & ab eis quæ dixi te pudeat, ita vt præ pudore illa vites, tunc re ipsa declarabis te esse verè verecundum & pudibundum, sicque gratus fies omnibus hominibus per pudorem tuum honestum, & bonum nomen apud homines consequeris. Nostræ ergo lectionis hic est sensus: Si quæ dixi feceris, & te pudeat omnium eorum quæ dixi, ita vt ab eis caueas ne confundi te necesse sit, tunc verè eris liber ab ignominia, & gratiam hominum consequeris. Referri enim istud debet ad omnia quæ dicta sunt ab eo loco; Erubescite à patre & à matre, &c. Itaque hic meritò capitis finis esse deberet, & initium noui capitis esse à sequentibus, in quibus vicissim exponitur de quibus verecundandum non sit. Istud à plerisque non animaduersum magnam confusionem attulit, & verum huius loci intellectum impediuit.

3 Ne pro his omnibus confundaris, & ne accipias personam, vt delinquas.

VERBUM, confundaris, pro quo Græcis est, ἀιχυνδῆς, non accipitur hic pro, ignominia afficiaris: quanquam nomen, confusio, in superiori sententia accipiatur pro, ignominia, sed pro, verecunderis, erubescas & pu-

& pudore afficiaris. Postquàm enim dixit de quibus sit erubescendum, nunc, vt dictum est, subiungit de quibus non sit erubescendum, ita vt propter verecundiã omittantur. Itaque quod dicitur, pro his omnibus, non debet referri ad præcedètia, sed ad sequentia, vbi commemorantur de quibus sic non est habendus pudor, vt ideo prætermittantur. Quoniã autem fieri solet vt in his quæ dicenda sunt peccetur per inutilem & noxium pudorem, propter acceptionem personarum, dum pudet displicere certis personis, quarum gratia & fauor quæritur, aut potentia metuitur, ideo rectè postquàm dixit, Ne pro his omnibus, quæ scilicet iam dicturus sum, erubescas, subiungit; Et ne accipias personã vt delinquas; hoc est, ne præ pudore ita rationem habeas personarum, vt aliquid contra quàm bonum est & æquum committas. Ponit autem in sequentibus tredecim res, de quibus vult non sic erubescendum, vt in gratiam quorundam in illis rebus peccetur. Dicit ergo:

4 De lege altissimi & testamento, & de iudicio iustificare impium.

PLerique pudore reuocantur à seruanda lege Dei, aut ea defendenda, cum se ob eius obseruationem aut defensionem sentiunt quibusdam displicere. Monet ergo imprimis ne quis quarumvis personarum respectu confundatur & verecundetur de seruanda aut defendenda lege Dei, quam & testamentum Dei vocat, quòd nobis Dei voluntatem testetur, eiusque pacta & promissiones hominibus factas contineat. Hoc sanè vitium quod hic cauendum monetur, valde commune est, vt mirum non sit quod primo loco cauendum moneatur, de quo & Dominus: Qui me erubuerit & sermones meos, erubescam & ego illum coram patre meo. Lucæ 9. Nec infrequens est etiam vitium, quòd mox cauendum iubetur, cum dicitur, & de iudicio iustificare impium. Vbi repetendum est, ne confundaris, sicut & in omnibus sequentibus. Et est sensus: Ne pudore tenearis, cum tibi ferendum est in aliqua re iudicium, sic vt pudore victus intuitu alicuius personæ, iustifices impium, hoc est, pro eo pronuncies sententiam, qui iniquam habet causam.

5 De verbo sociorum & viatorum, & de datione hæreditatis amicorum.

Cvm cognoscenda est causa hominis coniuncti & extranei, quales sunt viatores, periculum est ne amicitia alterius partis præ pudore impediatur quò minus nos æquos iudices præbeamus. Itaque monet ne pudeat nos de verbo sociorum & viatorum, hoc est, ne per pudorem quid peccemus in negotio aliquo quod socij nostri cum extraneis viatoribus habent inter se, ita scilicet vt de eo non pronunciemus ex animi sententia, sed ex fauore, metuentes offendere socium. Sic & in distribuenda hæreditate amicis vult abesse pudorem, vt non pro fauore fiat, sed pro æquitate. hoc est enim quod dicit: Non te pudeat de datione

tione hæreditatis, hoc est, in illa re aut circa eam rem absit pudor, eamque dationem perface citra pudorem prout æquitas postulat, non habito personarum respectu.

6 De æqualitate stateræ & ponderum, de acquisitione multorum & paucorum, de corruptione emptionis & negotiatorum.

Non pudeat, inquit, te quòd æquali erga omnes statera & ponderibus utaris citra personarum respectum, etiam si fortè ob hanc tuam æquitatem à quibusdam tanquam nimis iustus & parum callidus ridearis. Et quoniam plerique ad iniustitiam committendam pertrahuntur, quia pudet eos quòd tam parùm lucri faciunt, nec cum alijs sibi diuitias comparant. Non pudeat, inquit, te de acquisitione multorum & paucorum, hoc est, non ob id erubescas quòd cum alijs multa acquirant, tu tantùm pauca lucreris. Aut, non pudeat te siue acquiras multa siue pauca, sed contentus esto ea quæ tibi per iustitiam obuenit fortuna. In eo quod sequitur, quod etiam pertinet ad iniustitiam vitandam, notandum Græca habere, πῶς ἀδελφῶν πρᾶξις, hoc est, non pudeat te de indifferente venditione, id est, tali quæ non sit varia, ut personarum intuitu vni non pluris merces vendantur quàm alteri. Quædam exemplaria habent, διαφῶς, hoc est, differente vel controuersâ venditione, ut sit sensus: cum controuersiæ existunt inter mercatores de rebus venditis emptisque, in ea re citra gratiam & verecundiam iudicandum pro æquitate. Nostrum interpretem verisimile est legisse διαφθόρου, vel διαφθόρας, atque hinc est quod in multis libris legitur, de corruptione, quemadmodum est apud Rabanum, Lyranum & Dionysium. Quæ tamen lectio non video quomodo commodum habere possit sensum. Omnia enim hæc quæ hic commemorantur, ad quæ semper repetendum est; ne confundaris; hoc est, non pudeat te, sunt bona quædam, quæ monet non omitti per pudorem & personæ acceptionem, sicut superiori capite cōmemorauit mala, quæ monuit ex pudore omittenda esse. At corruptio emptionis vel venditionis & mercatorum res mala est, ut inter ea quæ non sunt omittenda per pudorem, numerari aptè non possit. Vnde mirum non est quòd quidam dictionem, corruptione, mutauerint in, correptione, sicut etiam in multis libris scriptis inuenitur. Sic enim commodus erit sensus: Non esse scilicet pudendum de correptione iniquitatis, quæ in emptione & venditione committitur à mercatoribus: nec eam correptionem, personarum intuitu præ pudore omittendam, sed eam amore iustitiæ constanter faciendam ab his quibus ex officio incumbit. Si tamen legatur, de corruptione, quomodo magis est verisimile interpretem vertisse, ut sensus conueniens habeatur, oportet aliquid subintelligere in hūc vel similem modum: Non pudeat te de reprehensâ vel vitata corruptione emptionis & mercatorum.

Et de

7 Et de multa disciplina filiorum, & seruo pessimo latus sanguinare.

Plerique à debita castigatione aut filiorum aut seruorum pudore retrahuntur, dum metuunt scilicet haberi à quibusdam crudeles & feruere: itaque sinunt eos insolescere, & nimia indulgentia peiores fieri. Monet ergo vt inter cætera etiam non pudeat de multa disciplina, hoc est, castigatione filiorum, hoc est, non pudeat eis multam adhibere castigationem, etiamsi id quidam sint reprehensuri. Non pudeat etiam seruo pessimo latus sanguinare, hoc est, sanguine per flagella perfundere. Intelligunt quidem quidam ex nostris hic significari cauendum esse ne nimia sit filiorum castigatio, & seruum non sic castigandum vt latus cruentetur, vt sit sensus: Non confundaris de multa disciplina, hoc est, caue ne ex nimia castigatione incidas in confusionem. At, vt iam dictum est, illud; ne confundaris; sic non est accipiendum, sed pro non pudeat te: nec commemorantur hic mala omittenda, sed non omittenda bona, proinde prior sensus est retinendus.

8 Super mulierem nequam bonum est signum: vbi manus multæ sunt claudæ.

6 Et quodcunque trades, numerata & appende: datum Verò & acceptum omne describe.

Ad huc pergit commemorare de quibus non sit habendus pudor, quamuis hic locutionis forma mutetur, ne similitudo orationis tædium afferat. Plerique enim etiam retrahuntur pudore à diligenti vxoris custodia, aut aliarum rerum domesticarum, ne zelotypi aut attenti, & parum liberales habeantur. Itaque negligentia huiusmodi custodiæ fit, vt opes domesticæ vxoris improbæ & seruorum petulantia & laxiori vita pereant & dilabantur. Duo ergo monet quæ etiam per pudorem non sunt omittenda, nempe & vt vxor, si improba sit, diligenter custodiat, etiam seris appositis, & vt contra infidelitatem domesticorum omnia seris claudantur, eisque omnia in numero & pondere tradere non sit molestum, ac in rationum libro omnia & data & accepta conscribere. Pro, signum, Græcè est, *σημα*, hoc est, sigillum. Accipitur ergo hîc signum pro signaculo & clausura, quæ adhibenda est prauæ vxori, aut ne per lasciuam & incontinentiam peccet, aut ne abutatur rebus domesticis, si illæ in eius libertate relinquantur. Magis tamen quod de signaculo mulieri malæ adhibendo dicitur, videtur dictum ob cauendum incontinentiæ periculum, vt deinde etiam subiungatur de cura adhibenda pro custodia rerum domesticarum, pro qua quatuor requirit, nempe omnium reclusionem propter rapacitatem multarum manuum, numerationem, ponderationem & descriptionem: quæ tamen omnia cum moderamine magno sunt seruanda, nec, nisi quatenus vtilia sunt, cohibendæ nimis indulgentiæ & licentiæ.

N n iij Ad hanc

Ad hanc enim cohibendam ista dicuntur, significaturque non satis esse familiam verbis subinde admonere ad præstandam fidelitatem, aut oculis diligenter obseruare cuiusque domestici actiones, sed tutissimum esse si omnia claudantur, & in numero ac pondere simul cum descriptione tradantur. Certè quàm hæc politia sit necessaria & utilis, monasteria bene instituta declarant.

10 De disciplina insensati & stulti, & de senioribus qui iudicantur ab adolescentibus.

Redit iam rursus ad prius institutam loquendi formam, ita ut & hic repeti debeat illud; ne confundaris. Quoniam enim etiam sæpe fit ut præ pudore & verecundia omittatur correptio stultorum & insipientum, monet etiam in fine ut non pudeat nos de disciplina, hoc est, correptione aut recta institutione stulti & imprudentis, hoc est, ut non pudeat nos tales corripere, & de agendis rectè instituere. Quod additur, & de senioribus qui iudicantur ab adolescentibus; sic est Græcè, *καὶ ἰκαρογῆρα κρινομένους πρὸς νῆσος*. Et videtur genitiui illi coniungi cum præcedentibus, *ἀνοήτους καὶ μῶρος*, insensati & stulti, ut sit sensus: Non pudeat te de disciplina stulti, & de disciplina hominis decrepiti, cum contendit in iudicio cum iuuenibus: ut significetur senem extremæ ætatis corripendum & admonendum, quando litem & contentionem suscipit cum iuuenibus. Id enim non conuenit eius ætati & grauitati, quia se illis ridendum & contemnendum exponit. Noster interpretes genitiuum, *ἰκαρογῆρα*, retulit ad præpositionem *πρὸς*, unde vertit; Et de senioribus. Et potest hæc versio, ut cum superiori sensu conueniat, sic accipi; Et non pudeat te de admonendis senioribus, quando sinunt se iudicari ab adolescentibus. Aut potius sic: Non pudeat te de defendendis senioribus, cum vides eos à iunioribus iniquè iudicari, rideri aut impeti. hoc est, ne præ pudore omittas illis patrocinari, qui per extremam ætatem se non satis defendere possunt. His iam duodecim vel tredecim rebus commemoratis, de quibus verecundandum non est, nec per pudorem abstinendum, subijcit:

11 Et eris eruditus in omnibus, & probabilis in conspectu omnium virorum.

SI, inquit, hæc præstiteris, & de his te non pudeat, iam verè declarabis te in omnibus esse eruditum, beneque institutum, erisque probatus apud omnes, nomen bonum apud cunctos obtinens. Pro; omnium virorum; verisimile est interpretem vertisse, omnium viuorum, cum Græcè sit, *πάντων ζώντων*, omnis viuientis.

12 Filia patris abscondita est vigilia, & sollicitudo eius aufert somnum.

Post-

Postquam ostendit de quibus sit erubescendum, & de quibus non, docuitque bonum nomen, cuius curam supra monuit habendam, obtineri, si quis per pudorem vitet mala, & bona per pudorem non prætermittat: subiicit adhuc occasione dictorum quædam documenta, quæ etiam eodem pertinent, nempe ad euitandum dedecus & malum nomen. Quoniam enim dixit, super vxorem malam firmandam custodiam, monet ad euitandum dedecus etiam filia diligentem habendam curam & custodiam, præmittens quàm prudentem patrem cura filia non immeritò torqueat. In hac autem sententia perperam sic fit distinctio, vt post, abscondita est, fiat punctus, quasi sensus sit: Filia patris abscondita esse debet, & reclusa à virorum conspectu, cum, vt ex Græcis patet, adiectiuum, abscondita, sit coniungendum substantiuo, vigilia, vt sit sensus: Filia est abscondita vigilia patris, hoc est, pater de ea in abscondito sui cordis secretam habet curam quæ ipsum torquet, & sollicitudo quæ habetur de ea, aufert patri sæpe somnum, & efficit vt dormire nequeat. Græca enim non habent, patris, sed patri, vt sit sensus: Filia est patri abscondita vigilia. Quæ autem ea sint, pro quibus pater sollicitus sit in filia, mox explicat cum subdit.

- 13 Ne fortè in adolescentia sua adultera efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat.
- 14 Ne quando polluatur in virginitate sua, & in paternis suis grauida inueniatur.
- 15 Ne fortè cum viro commorata transgrediatur, aut certè sterilis efficiatur.

Omnia certum esse puto interpretem in primo versu non vertisse, adultera, sed adulta, quomodo similis dictio vertitur apud Paulum, cum legimus: Si quis turpem se videri existimat super virgine sua, quod fit superadulta. Sicut enim ibi est ὑπερακμὸς, ita hic est verbum παρακμῶς. Est autem ἀκμή, vnde vtraque dictio deriuatur, vigor & flos ætatis, in quo est summa pulchritudo in puellis. Itaque sicut apud Paulum significatur quibusdam patribus videri indecorum, quod filia non elocetur cum est in flore ætatis suæ, & iam est in ætate adulta, quæ si prætereat, non faciliè procum inueniat: ita & hic significatur patrem pro filia sua sollicitum metuere in eius iuuetute ne antequam ad coniugium ambiatur, nimis adulta efficiatur, & florem ætatis suæ pertanseat. Nomen autem, adulteræ, nec verbo Græco vllò modo respondet, nec sensui conuenit. Neque enim satis aptè dicitur de adolescentula metuumdum ne adultera efficiatur in adolescentia sua, vt quæ necdum nupta est. Notandum ergo in prædictis sententijs, pulchrè exprimi sollicitudines quas pro filia pater habet, & ante connubium, cum adhuc est in paternis ædibus, & post connubium, cum iam viro tradita est. Et ante connubium quidem dicitur patrem sollicitum esse, & metuere ne non

tempestiuè nubat, sed nimis adulta efficiatur, sicque à procis relinquatur. Post connubium verò, ne iam viro tradita & viro cohabitans, odibilis illi fiat, sicque libello tradito à viro repudietur cum summa parentum ignominia. Rursum ante connubium metuere, ne in virginitate sua existens in domo patris, polluat per fornicationem, & grauida fiat ante coniugium. Post coniugium verò metuere, aut ne transgrediatur leges coniugij adulterando, aut ne sterilis inueniatur, sicque à marito non ametur, vel etiam reijciatur. Cùm ergo tam varia sit patris pro filia sollicitudo, rectè subijcit de custodia illi adhibenda.

16 Super filiam luxuriosam confirma custodiam, nequando faciat te in opprobrium venire inimicis.

17 A detractione in ciuitate & abiectione plebis, & confundat te in multitudine populi.

PRO, luxuriosam, Græcè est ἀδιστησία, eadem scilicet dictio quam supra noster vertit (in capite 26. vbi idem hemistichium ponitur) non auertente se. significat autem inuerecundam & impudentem. Proinde, luxuriosam, hic non debet accipi pro ea quæ per libidinem peccat, sed pro ea quæ lasciuia est & petulans, quæque sua inuerecundia declarat se ad libidinem procliuem esse. Huic firma custodia est adhibenda, ne si laxa ei licentia eundi quò vult, & faciendi quæ vult præbeatur, per suam inuerecundiam & fornicationem patrem probro afficiat apud inimicos, propter detractionem & obloquium quod est in ciuitate de filia, & propter abiectionem, aut, vt aliqui legunt, obiectionem plebis, sicque etiam ignominiosum patrem reddat in multitudine populi, quia in eius publicum dedecus redundat filia immodestia: quæ si in domo patris fornicata fuit, iubetur in lege lapidibus obrui ante fores paternas, vt dictum est. Pro, abiectione vel obiectione, Græcis est ἐκκλητορ λαοῦ, vocatum populi. Dicitur autem vocatus populi, qui infami aliquo nomine, conuitioque appellatur à populo, vt pater filiarum impudicarum aut luxuriosarum. Proinde melius videtur legi, obiectione, quàm abiectione, vt nomine detractionis, significetur conuitium quod secretò fit: nomine obiectionis, conuitium quod palam alicui in os obijcitur.

18 Omni homini noli intendere in specie, & in medio mulierum noli commorari.

Postquam monuit, quomodo per filia custodiam cauere sibi quis possit à dedecore ob impudicitiam filia incurrendo: monet etiam quomodo per sui ipsius custodiam cauere debeat ab ignominia ob conuersationem cum mulieribus incurrenda, declarans iam quod supra dixit capite præcedenti, de vitando aspectu mulieris fornicariae, vel alieni viri. Monet ergo imprimis in genere, ne temerè in specie, hoc est, propter

propter pulchritudinem, cuiquam homini oculi fixè intendant, non quia hoc per sese malum est, sed quia propter innatam omnibus prauam concupiscentiam periculosum est, & mulieribus, intentè virorum contemplari pulchritudinem: & viris item, non tantùm mulierum, sed & puerorum aliquando pulchritudinem fixè contemplari. Peculiariter verò propter idem periculum monet viros non commorari inter mulieres, sed eorum consortia & familiaritatem vitare, subiungens pulchram comparationem.

19 De vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.

Q Vædam Græca habent absolutè; A muliere iniquitas; Alij habent; A muliere iniquitas mulieris. Noster addidit; iniquitas viri. Et certè melius quàm si addatur genitiuus, mulieris. Est autem appositæ hæc comparatio, consistens in eo, quòd quemadmodum tinea innascitur vestibus, atque ab eis suam trahit originem: ita in ipso mulierum aspectu & conuersatione cum eis insita est iniquitas viri, quæ inde velut naturaliter progignitur, non minus mentem hominis corrumpens quàm tinea vestes. Sicut ergo vestes diligenter custodiendæ sunt, ne eis corrumpens tinea ingeneretur: ita & mens hominis vigili custodia munienda est, ne ei à mulierum consortio corruptio ingeneretur: quæ si semel admittatur, sicut ingenerata vesti tinea semper serpit, & totam vestem erodit: ita & libidinosa cogitatio in mente recepta paulatim prorepat, & totam eius pulchritudinem exedit, nisi tempestiuè occurratur. Proinde bene monuit Ecclesiasticos D. Hieronymus, scribens ad Nepotianum: Omnes puellas & virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior David, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quòd paradysi colonum de possessione sua mulier eiecerit. Ægrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, & germana vel mater, vel probatæ quædam apud omnes fidei. Scio quosdam conualuisse corpore, & animo ægrotare cœpisse. Periculosè tibi ministrat, cuius vultum frequenter attendis. Hæc ille. cuius vltima verba etiam Rabanus hic citat. Cæterùm vt vehementer deterreat Sapiens à mulierum consortio, rectè subijcit;

20 Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens; & mulier confundens in opprobrium.

Coniunctionem, enim, quæ in quibusdam libris legitur hoc modo; Melior est enim iniquitas viri; sicut non habent Græca, ita nec Rabanus, nec multa scripta, & sensui obest. Absolutè enim hæc sententia est pronuncianda, quæ tamen prima facie absurda videtur, quòd vitium viri videatur præferri virtuti mulieris. Rabanus hunc locum explicans, suum

suum commentarium mutuatus est, vt & alibi, ex Gregorio hanc sententiam tractante lib. Moral. 11. cap. 26. vbi per virum, hic dicit intelligendum fortem & discretum: per mulierem verò, mentem infirmam & indiscretam: ideoque dici meliorem esse iniquitatem viri quam mulierem beneficientem, quia nonnunquam etiam culpa fortium, fit illis occasio virtutis: & virtus infirmorum fit illis occasio peccati: nempe quia isti ex virtute eleuantur, illi verò ex culpa assurgunt ad cautius se gerendum, & magis se humiliandum. At hic sensus vt pius est & subtilis, ita proposito non conuenit Sapientis, qui hac sententia significare voluit, aut quòd vtilius est pati viri alicuius nos corripientis seueritatem, quæ plerisque iniquitas videretur, quàm negotium habere cum muliere blandè tractante, & benignè agente verbis & factis, quòd huiusmodi benignitas frequenter ad illicitum pertrahat amorem. Aut quòd etiam vtilius sæpe sit, aut saltem minus noxium, veram viri iniquitatem ferre, ab illo iniquè vel verbis vel factis impeti, quàm percipere mulieris benignitatem, & blando eius consortio atque munusculis frui: tum quia illata à viro iniuria patientiæ materiam subministret, mulieris verò benignitas concupiscentiam sæpe accendat: tum quia vir iniquus apertè ferè hominem inuadat vt eius iniquitatem facilè declinare, ei que se opponere liceat, cum sæpe mulier, dum benefacere videtur, id agat vt decipiat, & incautum illaqueet suo amore. Certè Sapiens se non simpliciter beneficentiam mulieris reijcere, sed quatenus noxia est declarat, cum addit; & mulier confundens in opprobrium; significans tunc mulierem beneficientem noxiam esse, cum suo consortio, blanditia atque benignitate efficit vt homo incidat in ignominiam & opprobrium.

21 Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi annuntiabo, in sermonibus Domini opera eius.

NOuum hic incipit argumentum vt meritò hic noui capitis exordium esse debuerit. Postquam enim author iam multis capitibus doctrinam moralem est profecutus, variasque virtutum & vitiorum formas expressit, priusquam operi suo finem imponat, conuertit primùm sermonem suum in laudem creatoris, & prædicationem operum eius, deinde & patrum priorum memoriam faciens, illorum fortia facta & laudes describit, postremùm gratiarum actione & commemoratione eorum quæ ad se pertinebant, librum hunc aptè concludens. Proinde in hac præscripta sententia parum conuenit coniunctio illatiua, igitur, pro qua in Græcis quibusdam est *ἤ*, autè, in alijs est, *καὶ*, hoc est, sane, iam: & est particula *μεταβάτιον*, qua post quædam commemorata, transitur ad alia commemoranda. Notant autem Latinæ linguæ obseruatores, coniunctionem, igitur, non semper esse illatiuam, sed poni aliquando pro, inde, aut postea, vt cum Plautus in Amphitr. Sin aliter sient animati, neque dent quæ petant, sese igitur summa vi virisque eorum

eorum oppidum expugnascere. Sic ergo & hic accipi debet coniunctio, igitur, cum ex præcedentibus hic non fiat illatio, sed transitio ad alia, vt sit sensus: Cum hæcenus de operibus hominum differuerimus, iam deinde memor ero operum Domini. Porro illa pars; in sermonibus Domini opera eius; dupliciter distingui potest. Quidam enim eam coniungunt præcedentibus in hunc modum: annuncio quæ vidi in sermonibus Domini opera eius, hoc est, prædicabo ea opera Domini quæ ego vidi in sermonibus eius, descripta scilicet in Genesi, & alijs libris sacris. aut, Annuncio non tam meis quàm Domini sermonibus ea opera Domini quæ vidi & obseruauit. Alij hanc partem seorsum accipiunt, & separatam à præcedentibus, vt sit principium narrationis, & sit sensus: Opera Domini substerunt in sermonibus & verbis ipsius, nempe quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Sic Rabanus, & alij quidam.

22 Sol illuminans per omnia respexit, & gloria Domini plenum est opus eius.

Hanc sententiam intelligunt communiter hæc subiectam quasi in commemorandis operibus Dei à sole voluerit incipere Sapiens, quòd ille inter omnes creaturas summè sit admirandus. At magis apparet hac significare voluisse vnde opera Domini cognoscantur, quia mox dixit se annunciaturum opera Dei quæ vidit, nempe quia sol lumine suo omnia perfundens facit ea hominibus conspicua, sicque fit vt opus Domini agnoscat esse plenum gloria & maiestate ipsius. Dicit ergo; Sol omnia illuminans respexit per omnia opera Domini, hoc est, ea veluti collustrat & inspicit qualia sint. Quo significatur, quòd suo respectu & luce super omnia diffusa, facit hominibus opera Domini conspicua. Et dum sic sol omnia collustrat, & alijs cognita facit, apprehenditur tota machina opificij diuini plenum esse gloria Domini, iuxta illud: Pleni sunt cæli & terra gloria tua. Itaque rectè subijcitur:

23 Nonne Dominus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua quæ confirmauit Dominus omnipotens stabiliri in gloria sua?

Sanctos intelligit eos qui sunt de populo Dei, qui vt soli Deum in suis operibus verè cognoscunt, quem etiam gentes cognoscere debuissent, sole omnibus opera Dei, eiusque gloriam declarante: ita eis solis datum est enarrare & celebrare mirabilia Dei opera, quæ Dominus omnipotens ita firmiter constituit, vt stabilia sint, semperque perdurent per gloriam potentiae & maiestatis ipsius. Cæterum dubitari hic potest, quomodo hæc dicatur Dominum fecisse sanctos enarrare omnia mirabilia sua, cum Iob dicat: Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia, quorum non est numerus. At respondendum est, sanctos omnia enarrare, quia de omnibus generibus quædam enarrant, vt sit distributio pro generibus singulorum. quomodo & Dauid de se dicit: Confitebor

Psalm. 9. tebor tibi Domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Sciendum tamen Græca non necessario accipiēda interrogatiuè, vt noster intellexit, sed posse etiā negatiuè accipi, vt significetur nulli sanctorum datum esse enarrare omnia Dei mirabilia, quia nulli datū est omnia quæ Dei sunt cognoscere, sicut Deus omnia quæ hominum sunt exactè cognouit, sicut mox subiicitur. Græcè enim est, οὐκ ἔγνωσαν τοῖς ἁγίοις κτίσθαι, Nō fecit in sanctis Deus. Quod etsi quidā post nostrū interpretem interrogatiuè accipiunt, alij tamen negatiuè dictū intelligunt. Pro; stabiliri in gloria sua; Rabanus in cōmentario videtur legisse; stabilis in gloria sua; quomodo legit & Dionysius & Lyra. At legendū esse, stabiliri, quomodo & multa scripta habēt, patet ex Græcis, quæ habēt κτισθῆναι.

24 Abyssum & cor hominum inuestigauit, & in astutia eorum excogitauit.

IN priori parte Græcis non est, hominum, sed tantūm, abyssum & cor, proinde relatiuum, eorum, in secunda parte non videtur referendum ad, hominum, sed ad, abyssum & cor. Et habent secundam partem Græca clarius sic: καὶ ἐν πνευμασίων αὐτῶν διενόησεν, & in astutijs eorum considerauit, hoc est, astuta eorum consilia ipse intelligit & considerat. **D**obium ergo hic est quid nomine abyssi significetur, cuius astutiam Deus hic cognoscere dicitur. Lyranus diabolū intelligit: Alij profunditatem cordis, vt per abyssum & cor idem intelligatur, & vnum alterum exponat, ad quæ deinde relatio fiat pluraliter, quia nomina diuersa sunt, etsi res sit eadem. Quidam etiam qui superiorem sententiam negatiuè accipiunt, relatiuum, eorum, referunt ad opera Dei, vt significetur, opera Dei quæ homines exactè pernoscere nequeunt, Deum solum exactè nosse, eorumque subtiles rationes intelligere. Cui intelligentiæ conueniunt quæ sequuntur. Caterū in nostra lectione commodè relatiuum, eorum, ad antecedens, hominum, referri potest, & intelligi Deum inuestigare sicut omnem profunditatem, ita & cor hominum, eorumque astutiam, astutasque cogitationes excogitare, hoc est, considerare & animaduertere. Cum ergo in superioribus sententijs Dei maiestas & potentia sit prædicata, hinc & in sequentibus celebratur Dei scientia ad omnia pertingens. Vnde subditur:

25 Cognouit enim dominus omnē scientiā, & inspexit in signū aui.

26 Annuntians quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt, & reuelans vestigia occultorum.

27 Nō præterit illū omnis cogitat°, nō abscondit se ab eo vllus sermo.

PVLchrè declarat infinitam esse, & omnia comprehendere Dei scientiam, primūm dicens Deum nosse omnem scientiam, hoc est, omnia quæ sciuntur, aut quæ sciri possunt. Deinde addens; quod inspexit in signū aui; quod vt bene intelligatur, obseruandū homines cupidos scientiæ futurorū euentuum, signa illorum euentuum requirere studiosè, &

quæ

quæ putant illorū esse signa, diligēter obseruare: quæ nisi à Deo fuerint reuelata, fallunt sæpe homines, vt qui vera futurarū rerum signa nō cognoscunt. Vnde apud Ieremiam dicitur: A signis cœli nolite metuere, Ierem. 10 quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. De Deo ergo peculiariter dicitur, quod inspexerit in signum æui, vel, vt quædam Græca habent, in signa æui. Quo significatur, illum solum quæ futuri sunt sæculi vsque in perpetuum nosse, vt qui solus futuri sæculi signū inspicere potuit, & antequam quæ futura sunt fiant, videre etiam signa illorū, & proinde neminē illa signa nosse posse, nisi Deo ei reuelante. Tertio de Deo dicitur, quod ipse annuntiat hominibus quæ præterierunt, quæ admodum patuit in Moyse, cui Deus reuelauit creationē mundi, & quæ post eam gesta sunt. Item quæ futura sunt, quemadmodū patuit in Prophetis. Item quod ipse reuelat vestigia occultorū, hoc est, detegit rationes cognoscendi occulta, indicās qua ratione ad occultorum cognitionem perueniri possit. Per agnitionē enim vestigiorū peruenitur ad rem quæ quæritur. Hac nota reuelationis occultorū, præteritorū, & futurorum, apud Isaiam distinguitur & demonstratur verus Deus à dijs gētium, cū dicitur: Accedant & nuntient nobis quæ ventura sunt, priora quæ Isaie 41 fuerunt nuntiate: Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos. Postremū pro declaranda maiestate sciētiae eius, dicitur, quod nec aliquis cogitatus illum præterit, nec vllus sermo, quantumvis scilicet occultè prolatus: sicut & in Sapientia dicitur, quod cordis Sapient. 1. Deus scrutator est verus & linguæ auditor, quoniā spiritus Domini repleuit orbē terrarū, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis.

28 Magnalia sapientiæ suæ decorauit, qui est ante sæculum, & vsque in sæculum.

29 Neque adiectū est, neque minuitur, & nō eget alicuius cōsilio.

Redit ad celebrandum opera Dei, quæ vocat magnalia sapientiæ Dei, quia illa magnificè per Dei sapientiam facta sunt. Ea dicit Deū decorasse & ornasse, quia aptissimè ea disposuit in certo numero, pondere & mensura, eisque singulis suum vsum & fructum attribuit. Cuius infinitam sapientiam insinuat, cū dicit; qui est ante sæculum & vsque in sæculum; vt sicut æternus est & infinitus in essentia, intelligatur etiam infinitus in sapientia. Cuius etiam immutabilitatem & perfectionem describens subiicit: Neque adiectum est ei vnquam aliquid, neque minuitur in eo aliquid, & non eget alicuius consilio ad aliquid prudenter faciendum. Non solū autem nihil dicitur ei adiectum vel imminutum ratione substantiæ suæ, sed etiam ratione sapientiæ suæ, & item ratione operum eius, quibus nihil ab aliquo addi potest tanquā imperfectis: nihil auferri tanquā superfluum. Itaque exclamat:

30 Quam desiderabilia omnia opera eius, & tanquam scintilla quæ est considerare!

Quædam Græca habent; $\omega\varsigma\ \sigma\omega\iota\nu\delta\eta\rho\theta$; vsque ad scintillam, est considerare, hoc est, opera Dei digna sunt quæ spectentur & amentur vsque ad minimam scintillam, in qua potentia Dei cerni potest. Alij tamen habent, $\omega\varsigma\ \sigma\omega\iota\nu\delta\eta\rho$, tanquam scintillæ. Variant autem etiam libri nostri. nam quidam habent nominatiuum, scintilla: alij accusatiuum, scintillam. Prior lectio conuenientior videtur, vt subaudiatur verbum, sunt, in hoc sensu: Admodum desiderabilia sunt omnia opera eius, tum propter eorum in se decorem, tum propter eorum vsum & fructum, & ea opera quæ est, hoc est, quæ licet nobis considerare, sunt tanquam scintilla, quia minimam tantum partem operum Dei cognoscimus, iuxta illud Iob: Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius, & cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? Et mox capite sequenti dicit Sapiens. Pauca vidimus operum eius. Si quis accusatiuum, scintillam, velit legere, omitendum esset relatiuum, quæ, quod non est Græcis, & non videtur legisse Rabanus, si commentarius obseruetur: alioqui dura est sententia, & ordinanda sic: & opera eius sunt quæ est considerare tanquam scintillam, hoc est, non licet ea cognoscere, nisi tanquam scintillam.

Iob 16.

31. Omnia hæc viuunt & manent in sæculum, & in omni necessitate omnia obaudiunt ei.

Varijs modis celebrat Dei opera, quæ sicut commendauit ab eorum pulchritudine, ita nunc ab eorum duratione & obedientia. Tribuit eis viuere, quia in suo esse & vigore persistunt. Manere dicit in sæculum, quia perdurât vel in seipsis, vel in sua saltem specie. Obediunt Deo in omni necessitate, quia per illa quicquid Deus vult præstat tibi.

Psal. 118.

32. Omnia duplicia, vnum contra vnum, & non fecit quicquam deesse.

Hoc versu celebrat varietatem operum Dei, quæ etiam ad ornatum facit. Non enim fecit omnia vniformia & eiusdem generis, sed fecit omnia duplicia, hoc est, paria, & talia quæ habeant aliud cui contrariantur. vnde subiicit; vnum contra vnum; quemadmodum & dictum est supra ca. 33. vbi similis est locus, in quo corruptè legi; Duo contra duo; & legendum esse Duo, duo, vt ibi dictum est, vel ex hoc loco manifestum est. Omnia autem esse duplicia inter quæ vnum sit contra vnum, sic potest ostendi, quia inter creata sunt spiritus & corpus, sunt superna corpora & inferiora, sunt frigida & calida, sunt humida & sicca. Item est verum & falsum, iustum iniustum, sursum deorsum, dextrum sinistrum, præteritum futurum, & sic de alijs. Hæc autem varietas facit, vt supra dictum est, ad vniuersi ornatu, & vt vniuscuiusque rei vtilitas ex opposito suo melius agnoscat, quia contraria iuxta se posita magis

Sup. ca. 33

magis elucescunt. In sequenti parte; & non fecit quicquam deesse; pro,
deesse, Græcis est, ἰκάνω, hoc est, non fecit quicquam deficiens &
mancum, quod scilicet non habeat aliquod par cui comparetur, & cui
contrarietur. Vnde & nostra litera sic est accipienda: Non fecit quic-
quam deesse à suo contrario, hoc est, habere defectum sui contrarij,
sed vnicuique dedit aliquid ei oppositum, vnde melius agnoscatur.
Vnde & subditur:

33 Vniuscuiusque confirmauit bona, & quis satiabitur videns glo-
riam eius?

LEgendum esse per præteritum, confirmauit, vt correctiora scripta
habent, non per futurum, confirmabit, patet ex Græcis, quæ ha-
bent, ἰστέρισται. Pro vniuscuiusque, habent ἕν ἑκάστῳ, Vnum vnius. Adhuc
enim sermo est de duplicibus, quorum vnum est contra vnum, de qui-
bus dicit quòd vnum confirmat alterius bona, quia vtilitatem vniuf-
cuiusque contrarium ipsius declarat & comprobatur; proinde & nostra
lectio sic est accipienda, vt significetur quòd Deus confirmauit bona
vniuscuiusque rei per prædictam superiori versu rationem, nempe quia
omnia fecit duplicia, & vnicuique dedit suum contrarium. Cæterum
cùm varijs modis celebrauerit in genere Dei opera, tandem exclamat:
Et quis satiari poterit, videns gloriam & excellentiam Dei relucens
tam variè in creaturis? significans gloriam Dei in eis relucens tan-
tam esse, vt nemo sit qui eam contemplando sic saturatur, vt non am-
plius & perfectius eam contemplari desideret, ita vt nunquam eius de-
siderio sit plenè satisfactum. Dicit quidem Propheta: Satiabor cùm ap-
paruerit gloria tua. At loquitur de conspecta gloria Dei in seipsa, cùm
scilicet Deus videtur sicuti est. Sic enim conspecta Dei gloria affert sa-
tietatem, quia facit vt nihil amplius homo desideret. Hic verò sermo
est de visione gloriæ Dei quæ hinc percipitur, in creaturis veluti in spe-
culo relucens: quæ visio hinc non ita saturat vt desiderio plenè satisfa-
ciat, cùm perfectior semper cognitio excellentiæ Dei quærat, & po-
tissimum ea quæ in futura vita percipietur, cùm videbitur etiam in
seipsa.

Psal. 16.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

1 Altitudinis firmamentum pulchritudo eius est, species cæli in
visione gloriæ.

Cæpit superiori capite celebrare Dei opera in genere, nunc
speciatim ea commemorat, describens particulatim eius
opera, maximè quæ in superioribus & in aquis sunt con-
spicua. Vt autem hic primus versus rectè intelligatur, no-
tandum Græca priorem partem sic habere; καύσιμα ὑψῶς
στῆριμα καὶ ἄνω τῆς, superbia (vel gloria) altitudinis est
O O firma-